

A „harctalan nemzedék”

avagy az üde nihilizmus apoteózisa

— rövid poétikatörténeti vázlat egy új könyv ürügyén —

Ha az alkotói magatartás szempontjából vizsgálom az utóbbi fél évszázad magyar költészetét, kitűnik, hogy a folyamatot az elszakadás, a függetlenedés poétikája történeteként is leírhatom. Mégpedig az egyes szakaszok, fokozatok, a történelmi-politikai és az ideológiai-csztétikai körülmények és kényszerek gúzsáiból szabadulni vágyó költői magatartástípusok időbeli egymásmellettségében-egymásutániságában. Ám, ha a rövid és szükségképpen csak a főbb mozzanatokra összpontosító dolgozatban szigorúan mindössze a poétikai fejlemények boncolására szorítkoznék, jószereivel nem kellene másról írnom, „csupán” felismerések sorozatáról, azokról, amelyek rendre beépültek az újabb és újabb költőgenerációk gondolkodásába, más és más módosulásokat váltva ki a lírai gyakorlatban. Azt hiszem azonban, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy ennél többre kell vállalkoznom. Akkor ugyanis, amikor az elmúlt fél évszázadról szólok – legyen bár voltaképpen tárgyam a költői gondolkodás – valójában öt évtized történelméről, s a benne élő emberről: a lét megtiport méltóságáról beszélek.

A totális diktatúra nem elégszik meg a társadalom és az egyén életének kereteit megszabó intézményrendszer elfoglalásával, kisajátításával. A látható terror megteremtésénél, működtetésénél is fontosabb a láthatatlan terror: a félelem légkörének kialakítása; s a kettő együttes működtetése révén a gondolkodás gyarmatosítása. A totális uralom fő támasza, a rettegés fölkeltségéhez, a lélcikig kell elhatolni, s lehetőleg annak legmélyebb rétegeibe, megbolydítva, föllazítva, s végül megsemmisítve a természetelvűségen alapuló józan észjárást és az évezredek kulturális mintákban – például a szerves történeti fejlődés során kialakult erkölcsben, a jogrendben, a tudományosságban, a művészetekben, vagy az iskolarendszerben – átörökített emberi értékrendet. „Új ember, – új eszmények – új világ” – harsog a totális diktatúra jelszava a terror, a gyilkolás hétköznapjaiban. A nyílt és brutális erőszak régi „találmányát”, a szemiotikai rendet, a jelölt és jelölő, a fogalom és az általa jelölt tárgy, vagy jelenség közötti intakt állapot megbontását például a hitleri és a sztálini formáció is a végletekig víve alkalmazza. A „jó” fogalma a „rossz” dolgok özönére vonatkozik a hivatalos nyelvhasználatban és megfordítva. A hitlerizmus és a sztálinizmus tehát létrehozva ficamos pártzsargonját, minden területre, minden életmegnyilvánulásra kiterjeszti azt, s ily módon állandósítja a *nyelv és a valóság közötti ellenmondást*. Ellenforradalmat kiált a népi, nacionalizmust a nem-

zeti érdekek legszelídebb kifejezési formáira is; burzsoá liberalizmusnak nevezi az emberi léptékhez igazodó jogállami berendezkedést. A társadalom és az azt alkotó egyén, mind az ideologikus, ám nem csak frazeológiában, de intézményekben, jogrendben (jognélküliségben) stb. megtestesülő valóságot, mind pedig a természet és a történelem ideológiák feletti törvényeinek valóságát érzékeli. A kettős érzékeléshez, kettős tudatához, s az ebből következő kommunikációs zavarához társuló tájékozatlanság –, hiszen az információ is hatalmi tartomány, mely az átlagpolgár számára megközelíthetetlen – kiszolgáltatottá teszi az embert. Az ellenkező előjelű tartalmak és fogalmak állandó összemosisásával, egymásra-kopírozásával, a mindegyre súlykolt hazugsággal, s a brutálisan fölváltó poszt- és szalonsztálinizmus áldozatra kacsintó cinizmusával a fantomvilág, az irreális és mégis tényszerűen tapasztalható (pszeudo) valóság tudathasadásos helyzetet teremt, amelyet egy – voltaképpen már a Központi Akarattól is független – belső logika totalizál. A valós viszonyrendszerek ilyenféle megbontásával kezdődik a teljes elértéktelenedés folyamata. Ennek első szakasza a nyelv, a kifejezés elhalványulása, elcsökevényesedése, kiürülése, mely végül – minthogy a legfőbb kultúrahordozóról, tehát a legfőbb érték közvetítőről van szó – az erkölcs széthullásához, s ebben a szakaszban az emberi méltóságtudat elvesztéséhez, az *emberi minőség* pusztulásához vezet. S a nyelvvél együtt az addigi tájékozódási, *egzisztenciális rendszerként* működő – mert létszerkezetet, lérendet, s általuk meghatározott létmódot, létezőtechnikát körvonalazó – univerzalizások és univerzáliaiak – például az egyház, a humanitás stb. – csökevényesnek minősítve megsemmisítettek, kizárattak a társadalom életéből, vagy eredeti tartalmuktól megfosztva, megcsúfolva részeivé váltak az intézményesített hazugságnak. Helyüket az alakoskodás, a megfélemlítettség, a cinizmus univerzuma töltötte ki – ez volt a világ látható arca az elmúlt félszázad keleti Európájában.

★

Poétikatörténeti áttekintéscsm első szakaszául természetszerűleg az imént jellemzett korszak és állapot, az ötvenes évtized, a hivatalos irodalomtörténet-írás által egykor a szocialista irodalom kialakulásának nevezett időszak kívánkozik. A megismételt, sőt súlyosított trianoni diktátum következtében térben, a lélek és a gondolkodás gyarmatosítása, „leállamosítása” révén más dimenzióiban is szétszabdalt irodalom korszaka ez, voltaképpen a magyar irodalom széttrancsírozásának ideje. Márai Sándor emigrációban, Németh László, Kassák Lajos, Füst Milán, Szabó Lőrinc elhallgattatva, mások Recskén, vagy börtönökbe zárva, a „szerencsésebbek” vidéki száműzetésben, ismét mások segédmunkás-sorban az ország egyik, vagy másik sarkába bújdosva. De működtek a lélek „új” mérnökei, az „új ember” irodalmi „kovácsai”! Legnagyobb prózaírónk ekkortájt Illés Béla, egyik vezető költőegyeniségünk a mára jórészt ismeretlen Kónya Sándor – angazsált írók-költők, Sztálin-díjak, Rákosi-ódák, költészetnek (ki)nevezett csaszuskaáradat; vitathatatlan a korszak látható-olvasható lírájának a zsdánovi „kultúrpolitika” jegyében fogant pártköltészeti jellege.

Nagy formátumú alkotók, valódi tehetségek álltak egy sorban diletánsokkal, középszerűekkel, percemberekkel, s az „osztályharcban kipróbált” régi pártköltőkkel. Nyilvánvaló tehát, hogy az ideológia és az aktuálpolitika járszalagjára fűzött költészet elszakadásának, az *elszakadás* első mozzanatának

is *itt*, a hivatalos, a „leállamosított” irodalom berkein belül kellett bekövetkeznie, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a „nem hivatalos”, magyarul, betiltott magyar irodalomnak, költészetnek nem volt mitől, honnan elszakadnia. *Benjámin László* keserű, öntépő versei jelzik a „hivatalos” irodalom eszmélkedését. Ha Benjámin költői gondolkodását, magatartását a folyamat egészében szemléljük, úgy *szimbolikus gesztusként* érzékelhetjük azt. Benjámin ugyanis nem a költészetet, a költői gondolkodást merev korlátok közé szorító eszmei-ideológiai állapottal szakított, nem az ismeretelméleti értelemben vett, a megismerés gondolati rendszeréül szolgáló percepciós viszonyt mondta föl, „csupán” egy politikai kurzus fölött mondott ítéletet. Függetlencdése nem eszmei töltetű, indítékú; egy adott helyzetben kialakított morális álláspont. Nem elmarasztalás, nem emberi, erkölcsi nagyságának megkérdőjelezése, egyszerű ténymegállapítás: a szakítás erkölcsi gesztusa Benjáminnál nem vált az elszakadás totális poétikai tettévé. Holott a hazugság a rombolás totális volt, olyan helyzet állt elő, amelyen csakis a *totális másság* elméleti s költői megalkotásával lehetett úrrá lenni.

A hatalmi kényszerektől való függetlencdés, az elszakadás emberi, gondolkodói igényének, *a teljes másság poétikává formálódásának* folyamata tehát – az ötvenhatos cezúra után – az abszurd, a tudathasadásos állapotot továbbörökítő, s azt egy szégyenteljes történelmi hazugsággal megtetőző posztszotalinista szerkezetben bontakozik ki. Az ekkortájt színre lépők, a korábban elhallgattatottak, az önként némaságot választók, a börtönökből, internálótáborokból szabadultak – az ötvenes-hatvanas évek fordulóján, illetve az új évtized elején, a megszólalás lehetőségét megőrzendő, szükségképpen óvatosan egyensúlyoztak a szemléleti másság kimondhatóságának hajszálnyi ösvényén. Ez a szemléleti másság azonban *nem új típusú*, ellenkezőleg, a régi, az ötvenes években hallgatásra kényszerített másság volt. E költők és költészetek – Kassáktól Simonyiig, Sinkától Vas Istvánig terjed a sor – esetében nem beszélhetünk tehát a poétikák radikális megújításáról, hiszen tájékozódásuk nem új szemléleti rendszerek felé irányul, voltaképpen tehát a második világháború előtti poétikák jegyében alkotnak. Az új nemzedékek populistái pedig – Garai Gábor, Simon István, Váci Mihály és Ladányi Mihály nevei kívánkoznak példaként hamarjában – igen hamar magukra találtak angazsált, hivatalos irodalmi szövívői szerepkörükben.

Úgy látom tehát, hogy a poétika szintjén is érzékelhető másság iránti igény a nemzedéki élbolyként is aposztrofált *Hetek* költészetében kap hangot. Nem bénítja őket az elnémitás tapasztalata, nem sújtja őket a hatalommal való egyezkedés –, s egy bizonyos nyilatkozat aláírásával – az *alkukötés* ódiuma. Költészetük a csendes, ám *elszánt elhatárolódás* poézise. Ezt az elhatárolódást elsősül az önmeghatározás – a nemzedéki életérzés megfogalmazásának igénye – mozgatta, azaz másságuk tudata. Ágh, Buda, Bella, a Nagy László által megmutatott iránv, a népi szürrealizmus felé tájékozódása. Kalász Márton bensőségessége, Serfőző szociografikus ihletettsége sejteti velünk az új poétikai tájékozódást, melynek három lényeges eleme: a személyiség autonómiaigénye (tegyük hozzá: a babitsi autonomista-fölfogás jegyében), a generációs életérzés és a posztból szalonképessé változott sztálinizmus nyelvi konszenzusának elvetése (vizsgálódási körömön kívüliek a publicisztikai koncessziók). Voltaképpen

ezt a szílat szöttek tovább a hetvenes években a *Kilencek*. Poétikájuk többé-kevésbé nyíltan, deklaráltan semmisnek tekinti a kifundorkodott-kierőszakolt konszenzust, a hegmon, ideologikus – azaz a hazugság és a cinizmus axiómáira épülő – világértelmezést. Az elhatárolódás történelmileg is dimenzionáltabbá válik Utassy József lírájában, s szemléletileg és nyelvi tekintetben is új megerősítést kap például Péntek Imre és Kiss Benedek költészetében. Ám, akár csak a Hetek, a Kilencek is, és úgyszintén a másik raj, a félig-meddig társantológia, a „*Költők egymás közt*” szerzői is megmaradtak a magyar irodalom, a magyar költészet *bagyományos*, történetileg kialakult tájékozódási viszonyain belül. Kérdéseik, válaszaik – ronda, de alkalmas szóval: problematikáik –, ha más hangszerelésben szólalnak is meg, ugyanazok, mint a harmincas években kialakult nép-nemzetinek és urbánusnak nevezett irányzatok költőié. Ami teljesen érthető, hiszen az ötvenes évek brutális cezúrája minden szerves történeti folyamatot kettéroppantott, így az irodalomét is. Mármost: mind a nép-nemzeti, mind az urbánus irányzat a poétikus egység, vagy poétikus világállapot értelmezési körén belül mozog. Azaz, egy közösséginek tétélezett, tehát *elvileg* minden, az adott nyelvi, nemzeti, állami stb. közösséget alkotó egyén előtt ismert, vagy megismerhető, mindenki számára azonos, vagy hasonló módon értelmezhető értékrenden alapuló gondolkörben fogalmazza meg tárgyát. Ezért a poétikai folyamatnak ezt, a benjámini *elmozdulást* követő szakaszát a hegmon ideológiától való *elhatárolódás* szakaszának nevezem. Annál is inkább, mert a teljes *elszakadás*, az autonóm személyiség lírai kiformalásának egyik lehetséges módja –, amely a személyes léthelyzet elmélyült, egyéni és nem közösségi logikájú, értékrendű lírai vizsgálatig, a teljes és végső soron én-azonos másság. Ágoston Vilmos kifejezésével, az önalakú-rész megalkotásáig vezet – akkortájt, a hetvenes években, például a pályakezdő Tandori és Petri költészetében jelen volt ugyan, de semmiképpen sem követendő domináns irányként, jobbadán csak afféle személyes hóbotként, ezotériaként. Hasonló a helyzet, az egyébként minden létező módon és eszközzel tiltott magyar neoavantgárrdal is. (Hajas, Szentjóni, Erdély, Balaskó). A költészet és a költői gondolkodás – a muszáj-Herkules szerepkörébe kényszerült magyar irodalom részeként – a szalonsztálinizmus által reárákott, áttetszőre szötte. ám csöppet sem szakadékonny, sőt, nagyon is clevenbe vágó gúzaival volt elfoglalva.

A mindenoldalú elhatárolódás, a teljes és végleges elszakadás szándéka, az irodalom, a költészet másként-gondolkodása mindazonáltal nyilvánvalóvá vált és robbanékonny lendülettel mutatkozott meg a nyolcvanas évek elejére, irodalomba érkező generáció, az ún *arctalan nemzedék* költészetében. A radikális szakítás, a teljes másság, így az előző irodalmi generációktól, s azok poétikai fölfogásától való *gyökeres különbözés* igényének nyílt megfogalmazása nemzedéki programmá változott. A szakítás erkölcsi parancsa – az ötvenes évektől változatlan irányjelzőként létezve – itt, ebben az esetben lényegült poétikaformáló erővé. Az arctalanok robbanékonnyását, a felhajtóerőt nemcsak a nemzedéki önmeghatározás minden eddiginél erőteljesebb, mert széles értelemben vett társadalmi indítékú igénye adta. Az arctalanok az elkorhadt, kontrasztelekciós irodalmi intézményrendszer, az esztétikai jelmezbe öltöztetett kirkesztődsdi ellen, egyszóval, a független, önszervező alkotói lét- és társadal-

mi státus érdekében indítottak harcot. Végső összegzésben: a szalonsztálinizmus által (is) történelmi zsákutcába vezetett társadalom elégedetlenségének, a fennálló helyzet teljes elutasításának adtak radikális megfogalmazást az irodalom berkeiben. A bukás – társadalmi, politikai értelemben – ezért is volt szükségszerű: az irodalom részstruktúrája csakis az egész szerkezet átalakítása során változhat meg. Másfelől viszont: ez a nemzedék volt az, amely az alkotófolyamatok, a költői gondolkodás függetlenségének heves kinyilvánításával – „Fasírt”-vita, „Arctalan nemzedék”-vita – végpontjához vitte a harminc éve kezdődött elszakadási folyamatot. Ám ebben az elutasításban, ebben a tagadásban – sok más mellett ez a paradoxon jellemzi talán a legmélyebben a nemzedék fölfogását – benne van a mélységes kötődés is. Hiszen *ellenfele, a Helyzet* nélkül ez a szemlélet, ez a poétikai álláspont megrendül, talaját veszti, a költői szerep kiürül, maszkká válik. Márpedig bekövetkezett a hön óhajtott, de nem remélt össztársadalmi, politikai elmozdulás. A harminc éven át alig változott hatalmi berendezkedés átalakulóban van. A rendkívül sokszínű, a nyolcvanas évek közepére markáns irányzatokban elkülönülő utakat járó arctalan nemzedék „tündöklését és bukását” a tömörség végett egyetlen mondatban összefoglalva: az imént jelzett társadalmi-politikai változások okán, az avantgárd és a radikális eklektika itt-ott elszabott, de harcias komolysággal viselt mezében attackirozón generáció, a nyolcvanas évek végére végére halk sóhajjal beleomlott a posztmodern művészet mindent jótékonyan elegyítő, széles szájú bugyrába. (Kivétel: a nemzedék *eleve* konzervatív poétikájú csoportjai és a költőből politikussá előléptettek.)

A helyzet az, hogy nincs Helyzet – ismerik föl megkésve az ellenállás poétikájának tarthatatlanságát azok a szerzők, csoportok, akik, amik a kezdettől kétféle, a hagyományosabb közösségi indítékú, hangvételi és a személyesség, a szubjektivitás irányába tartó nemzedéki irányok *közötti* teret töltötték be, poétikájukban mintegy a kétféle tájékozódás elemeit elegyítve. Mint kivénhedt, leharcolt obsitosok csapata, borongós, füstös, gyónni vágyó lélekkel, a fáradt halált szólogatva keresik a bensőségesség útjait, miközben kortársaik azon része, amelyik kezdetektől ebbe az irányba tartott, mérföldekkel előttük jár az autisztikus líra, az Én-világ, az önalakú partikularitás költői kiformalásában, megalkotásában. Hol, milyen tartományt foglalhatna még a humanizmus e poétikai (tehát filozófiai) tragédiájának áldozatául esett maroknyi költő?! A világot a politika vette birtokba, s az Ego-n és a Világ-on kívül más nincsen; csak a Semmi. Talán ez lehet a meghódítandó, új poétikát „kölcsonzó” tartomány? Csak lehetne – mert a Semmi... foglalt! Az arctalanok kilátástalan, energiamecsztő csatározásai alatt csöndben, de annál határozottabban kisajátította, belakta a föltörekvő, zömmel a hatvanas években született szerzőkből tömörült – Zalán Tibor (kétszeresen is) szellemes bonmot-jával aposztrofált – *harctalan nemzedék*.

Ők azok a nagyrészt maguk szerkesztette egyetemi és magánkezdeményezésű folvertekek, kiadványok – Harmadkor, Határ, Metszet, Nappali Ház, Narancsszív füzetek stb. – köré csoportosult írók, költők és teoretikus hajlandóságú irodalmárok, akiknek együttes, nemzedéki súllyal-mércével is mérhető jelentkezősége, az újabb irodalom *egy* irányzatait. törekvéseit fölkaroló, nemrégiben alakult Holnap Kiadó, a *Fiatal írók könyve* című könyvheti antológiájában lehetővé tette. Hogy tehát: kik ők, milyen esztétikai, poétikai erővonalak, gondolkodásmódok vonzáskörében alkotnak, van-e valamilyen éles

határvonal közöttük és az előttük járó arctalanok költészete-irodalma között, egyáltalán, arra a kérdésre, hogy miért érdemelték ki a nagyon is sokrétű – dicséret és elítélő felhangokat egyaránt tartalmazó – harctalan nemzedék elnevezést, valamelyest is helyes – bár a dolgozat keretében szükségképpen csak közelítés jellegű – választ, a Holnap Kiadó emez antológiája által fölmutatott összkép tüzetesebb vizsgálata adhat.

Harctalan ez a nemzedék legelsőbbén azért, mert az elszakadás taktikája és stratégiája, az alkotófolyamat ilyen értelmű alávetettsége esetükben föl sem merült. Szemükben ezek afféle múzeumi dolgok lehetnek és ez tökéletesen érthető, hiszen *az alkotó, az alkotás szellemi függetlenségi barcait* – miként az iméntiekben fejtegettem – *az előttük járók vívták meg*; s nem kis áldozatok: költészetek, egyéni és irányzatos poétikák öntudatlan fölállozása árán. Harctalan azután a mai huszonévesek nemzedéke azért is, mert létszámlelete és ebből sarjadó poétikája *eleve* lemondott mindenféle küzdelemről, lett légyen bár szó annak társadalmi-politikai vagy ideológiai-csztétikai vetületéről. De nem jellemzi ezt a generációt az előttük járó nemzedék szubjektívizáló irányzatainak szívós, módszeres küzdelme sem, amelyet a személyiség egészének, a szubjektum mélyrétegeinek birtokbavételéért, az önalakú partikularitás törvényeinek megismeréséért, s e törvények poétikává nemesítéséért folytattak (jellegzetes képviselőjként említem a Tandori nyomdokain haladó Marno Jánost).

Különbözőségük kulcsa tehát: gyökeresen más létszámlelet, más létezőtechnikák: a „minden volt és semmi sincs, és – továbbszöve a gondolatot – minden *volt* hiábavaló, mert elmúlt, csak a semmi a megragadható, de, mert semmi, hiábavaló” filozófiája. A *negatív teljesség* poétikája ez, szemben az arctalan nemzedék szubjektív, vagy objektív, vagy a kettő között létező rendszerei pozitív teljességének poétikájával. Az üde, mert frissiben megtalált, alkalmazott nihilizmus poétikája a harctalanoké, ami –, s értelmezési vakság volna az ellenkezőjét látnunk – *nem* tagadás, *nem* elutasítás, *nem* totális negáció, egyszerűen csak a „*nincs helyzet*” rezignációmentes, a vesztes-vereség mozzanatát, a tragikus érzéseket nélkülöző tudomásulvétele. A nihil, a teljes csököttség állapotát, az értékvesztést, az emberi minőség megsemmisülését nem ők alakították, nem ők teremtették – ellenkezőleg: ők a nihilhez vezető berendezkedés édesgyermekai, a nihil szülőttei. Mi sem természetesebb, hogy ezt a helyzetet tekintik adottnak. Azt tehát, amelyben minden eddigi érték megsemmisült és elenyészett – úgy tűnik visszavonhatatlanul. Eltűntek, szertefoszlottak az egyéni és közösségi tájékozódás, egzisztálás univerzális rendszerei. Kivetendők az eddig érvényben volt filozófiák és mítoszok. A *valós*, a *nemlétező* megtestesülése, az abszurdé, az irreálisé; azaz, az életkereteket megszabó helyzet, s az azt jellemző szerkezet minden *nem igaz*nak a nonpluszultájára, és, mert a *nemlétező*, a *való*stól eltérő, másfajta létet tételező fogalmi és sugallatos rendszerek – a teorémák, filozófiák és mítoszok – a *nem létező*, tehát a nem valós *igaz*it formulázzák, mindenféle értékviszony, egyáltalán, mindenféle viszonyítási, vonatkoztatási rendszer megalkotása lehetetlen. S mert nincs a *való*sát *igaz*ival szilárdító értékrend, a hasonlítás is értelmét veszti. A metafora meghal. Ebben a negatív teljességben egyetlen metaforikus lehetőség marad csupán: az Én univerzalizálása. Mialtal azonban éppen saját magát semmisíti meg:

a teljességé, a lét egyedül és kizárólagosan érzékelhető valóságává tágitott *személyesség*, a parttalaná vált Ego, éppen Én-szerűségét, a csakis és kizárólag erre/arra a *személyiségre* jellemző karakterjegyeket veszi el. A harctalan nemzedék tehát ilyen vonatkozásban is gyökeresen különbözik az előzőtől. A legelőször és legérzékletesebben Szöcs Géza, később mások, Egyed Péter, Kukorelli, Garaczi, Marno által alkalmazott módszer ugyanis természetét tekintve más. Sommázva: lényegitsd metafórává egzisztenciád, személyes helyzetted. Légy bárhol, s légy akárki, ez az az egyetlen metafora, ami értelmet ad mindennek. A lét pótolhatatlan, helyettesíthetetlen *hasonlatává* válsz így, párhuzamos lét-té, teljességé, amely nem csupán viszonyított, de *mássága földadása nélkül* viszonyító is egyben. Viszonyító – azaz értékrendet tételező, abban mozgó, és azt már csak a megállapítás finomítása végett írom ide, hogy a *megőrzött másság*, az Én-karakter eltérő módokon tűnik föl a példaként említett költőknél: Szöcsnél és Egyednél a tudat, az intellektus mássága, míg Kukorelli, Garaczi, Marno esetében az automatikus, reflexszerű tudatmozgásokon uralkodó érzékelés – következésképp az ennek megfelelő nyelvi megjelenítés – mássága dominál.

A „harctalan nemzedék” lét-metafórájának ez az Én-feloldó természete az önalakú partikularitás *kiküzdött* poétikáján és poézisén túli, a parttalan partikularitás költészetének megteremtését segíti elő a *Fiatal írók könyve* szerzőinek munkáiban. Ezt pedig, a parttalan partikularitás „eszméjének” és költészetének, művészetének megteremtését, fölfoghatjuk úgy is, mint az évezredes szekularizációs folyamat megállítására, visszafordítására való törekvést. A lebomlott, részre hullott és részei elrothadásával egészében is megsemmisült Minden után, a Minden utáni Semmiben a Minden előtti állapotba, valamiféle kozmikus öegység harmóniájába térhetünk vissza – bontják ki ezt az eszmét a generáció teoretikusai. Föltételezem, hogy lesz olyan méltató olvasó, aki az egzisztenciafilozófia – minden máshol hasonlóan ugyancsak jókora késéssel „begyűrűző” – hatásának tudja be, azzal magyarázza, abból vezeti le a harctalanok lét- és alkotásfilozófiáját. Természetesen ez az értelmezés is igaz – amennyire érzékelhetem, még csak nem is a heideggeri, sokkal inkább a kierkegaardí hatás a jelentős – ám ez nem kérdőjelezi meg, ellenkezőleg, erősíti, jelenségként „igazolja be” az utóbbi hat-nyolcezer év történelme szekularizációs megatrendjének létét.

Kifejezetten ezt, az ilyenfajta értelmezést támasztják tehát alá a *Fiatal írók könyve* publikációi. Különösen a kötetnyitó poéma *Darvasi László Pompeji-je* és az egész kötet megalapozását nyújtó, s ebben a „nemzedéki” teoretikus vizsgálódást is elvégző *Tört kagyló* című esszé, az antológia egyik legizmosabbnak tűnő tehetsége, Károlyi Csaba munkája. A Minden utáni Semmiben a Minden előtti állapotba visszatérni. Visszafordítani, de legalábbis megállítani egy évezredes szekularizációs folyamatot, írtam fentebb, s Károlyi filozofikus iskolázottságú, poétikusan is szabatos mondatainak egyike – „*A vég, amely titokzatos kezdet.*” – akár kulcsmondata is lehetne fejtegetéseimnek. Ugyanez a gondolatiság szabja meg a másik, igen sokat ígértő teoretikus, *Horkay Hörcher Ferenc* munkájának. *A lélek sötét éjszakája* című esszéjének kereteit, jöllehet közvetítőanyaga a szinkretizmustól áthatott keresztény misztika. Károlyi esztétikai-ismeretelméleti nyomvonalon haladva. Horkay Hörcher pedig művelődés- és irodalomtörténeti közegben – a Hamvasi útmutatást, s a katabazisz-„elméletet” követve – ugyanarra a végkövetkeztetésre jut: „*A semmi prófétája tehát egyben a minden prófétája is.*”

Több-kevesebb megszorítással, szinte a kötet minden poétájára ez a szellemiség jellemző. Elsőül és legkivált *Háy János* és *Kurdi Imre* versvilágában tűnik fel; *Háy Meinsen*-ciklusát ilyen értelemben akár a nemzedék fölfogását megverselő filozófiai tankölteménynek is nevezhetem, hasonlóképpen a már említett *Darvasi László* Pompeji-jéhez; s a tanköltemény szót ezúttal nem elmarasztaló felhangokkal használom. A versek szóródása egyébként nagy – természetesen. A versíró mesterséget, a szakma kis titkait, látványos fogásait többé-kevésbé mindannyian jól elsajátították. Ez azonban ismét nem pejoratív megállapítás. Nem rímfaragók, verskovácsok ők. S úgy tűnik nekem, hogy az elmúlt és mostani évtizedeket is egybevéve, *ez az első költőgeneráció, amely egységesen az elvont gondolkodás költészetét képviseli.* Ezek a lírikusok képesek a szintiszta szellemi létezésre – empiria, érzelem, történet, mind, mind szellemi mozzanatként épül be alkotásaikba – a vers tehát ilyenképpen létmód, létezőtechnika, nem állapotmeghatározó, nem indulatszócso, nem sugallat, nem szövszeréskedés, nem rímbeszedett publicisztika.

Ennek fényében érthető, hogy mintaválasztásuk, szakmai tájékozódásuk kevéssé köti őket a magyar irodalomhoz; költészetük előképeit inkább a német, az angol–amerikai, s a francia líra nagyjai között kell keresnünk. R. M. Rilke neve mindenképp’ idekívánczok, azután Eliot-é, Celan-é, a Valéry-é, de a skála természetesen sokkal gazdagabb ennél. Mint az imént is utaltam rá, mindjükre jellemző az erőteljes intellektualizmus, ami hol ilyen, hol olyan modulációban tűnik föl. *Háy János* Rilken iskolázott, halk tónusokba oldott érzelmekkel átszínezett, *Kurdi Imre* érzéki képekkel dúsított, *Kurdi Fehér János* szemantikai-logikai irányba tájékozódó intellektualizmusa nyilvánvalóan más és más verskarakter felé viszi majd ezeket az alkotókat, mint *Darvasi László*t historizáló, kultúráközpontú univerzalizmus-igénye – emiatt azután talán ő az egyetlen a kötetben, aki a kifejezés valódi értelmében posztmodernnek nevezhető –, vagy *Lázár Júliát* érzelemgazdag, bensőséges, *Ujjnyomok* című kötetéhez képest letisztultabb, egyszersmind nyitottabb, élményközpontúbb, a klasszikus formában tökéletes kifejezésmódra lelt intellektualizmusa. Ismét más kifutást sejtet *Szijj Ferenc* gnómát és haikut idéző-ötvöző kontemplációja, *Polmaniczky Szilárd* klasszikus avantgárdra emlékeztető nyelvisége. *Solymosi Bálint* fanyar, groteszk nyelvi és képi humort verspoénokba elegyítő *szikár* gondolatisága, s végül megint csak más választási lehetőséget rejt *Krausz Ti-vadar* hetyke vagabundossága és *Balog József* érzéki mozzanatokot kompozíciós elemként alkalmazó, szociális és politikai indulatú-töltetű tájékozódása.

És itt nyomul gondolataink közé a kérdés: ha ilyen határozott egyéni vonásokkal jellemezhetők ezek a költők, miért, hogy az antológia verseinek olvas-tán az az érzésünk, mintha mindegyre ugyanaz a hang szólna, csak épp más-más regiszterben, más és más effektek kíséretében? Ez volna a magyar költészetben oly régóta várt *nemzedéki hang*, az azonos létszemlélet egyöntetű artikulálása hangzana itt föl? Az elméleti, a poétikai érvek emellett szólnak. Ám, aminek említése nélkül nem válna teljessé az eddig festett kép: a kötet költőinek és verscinek világa nemcsak az intellektualizálás miatt azonos, élményeik is egy töröl metszettek. Létezésük szélárnyék-lét. Világuk az üde üvegházi csend világa: mutatványok üvegfal mögött. Látjuk a szájmozgást és értjük a szót. Hang nem hangzik. A jelentés jelent – de nem mutat. Nincs vonatkozási rendszer. A szó semmire sem utal, azaz, épp a semmire utal, ürre, hiátusra, amelyben lebeg, s amelyben lebegve vonatkozási „rendszere” önmaga. Az önmagát

állító szó költészete ez, ahogyan Károlyi fogalmazta: vég, amely egyben titokzatos kezdet. S, hogy ez a kezdet a nemzedék költészetében bontakozik-e ki, vagy elkövetkező generációk poézisében lelünk majd rá – annak ellenére, hogy némelyiküknek, mint például Háy Jánosnak, vagy Lázár Júliának önálló kötetec is kézbevehető már – e pillanatban megválaszolhatatlan.

Mindenesetre: a kritikások azon része, amelyik az elmúlt évtized költőin köszörülte-próbálgatta esetenként meglehetősen ósdi fegyverét, sznobsgága szédítő magaslataira emelkedve az élményköltészet hiányát vádként fogalmazta meg például az arctalan nemzedékkel szemben, alighanem dús prédára lel majd ezen kötet olvasásakor. Túllépve most azon a kérdésem, hogy születet-e egyáltalán valamirevaló mű másból, mint írója *valamilyen* élményéből; túllépve tehát az „élményköltészet” zavaros, ám némely körökben bizonyára szent borzongással és áhítattal kiejtett és hallgatott kifejezésén, amely föltétlenül az egyes poézisek közvetlen tapasztalati anyagának szűkösségét hivatott megjelölni; elhagyva tehát ezúttal a kérdéskör tüzetesebb vizsgálatát, annyi bizvást megállapítható, hogy a „harctalanok” empiriaanyaga – értve ezen az egyes költők, konkrét köznapi élményvilágát – a versek szövedékéből aligha fejthető föl. Könnyebb e pillanatban kimondani azt, hogy milyen általános tapasztalat, milyen eszmei megfontolás fűzi őket egybe, mintsem lehetséges, jövőbeni költői világukat, e mostani csírák, hajtások ismeretében leírni. Azt azonban a tévedés kockázata nélkül írhatom le: bizonyos, hogy e nemzedék költői kemény küzdelmekben nem próbáltattak meg. De: kérhetem-e a melegházában dolgozó kertészt, hogy harctéri modorban, zord zsoldosként bánják növényeivel? S még: *vajon nem az emberkertészség ideje érkezett-e el századunk végére?* Ha igen, úgy ez a nemzedék sem „ússza meg” próbatétel nélkül a parttalan szubjektivitás poétikájának minden bizonnyal ki kell egészülnie az *emberi minőség* poétikája konkrét történelmi és személyes dimenzióival.

Szükségünk van tehát erre a költészetre, a személytelenségre, a Semmi költészetére, hogy benne, vagy belőle a Minden poétikus képessége szülessen meg, s nyerjen értelmet. Tény, hogy ez a költészet nem, vagy csak igen nehezen írható le a hagyományos kategóriákkal. Se az írárok, sem mögöttes tartományuk nem körvonalaznak egy akármiféle, de mégis *valamilyen* létszerkezetet. Ilyen nincs, nincs tehát benne az egyén (a költő) számára kijelölt, vagy meghódítandó hely, pont, szerepkör. Nincs létszerkezet, csupán létezés van, s ez a lét az önmagát állító szó képében jelenik meg előttünk. S abban van, abban létezik a szót *nem* állító, *nem* kimondó, hanem a létezésre *alkalmazó* költő.

Nagyjából hasonló jellemzés adható a prózaírókról is. *Kis Zoltán* a magyar próza blöffölő, blödlíző válfaját kifinomult, cizellált, a borghesi ontizmussal kacérkodó *geg-prózává* nemesítette itt közölt írásában. Podmaniczky Szilárd vers-prózája a végletig viszi a jelentésnélküliséget, *Kósa Imre* pedig viszonylag hagyományos mondandót, életérzést ötvöz a modern írástechnikákkal. Színvonalas kispróza *Kalász Istváné* is. ugyanakkor érthetetlen számomra, hogy költőként miért nem szerepel az antológiában. Eddig közölt versei egyértelműen tehetségéről vallanak. S, ha már hiányérzeteimet fogalmazom; tudom, hogy számos személyes és objektív oka lehet, mégis otromba foghíjnak tartom a huszonéves teoretikus-kritikumgárda egyik meghatározó egyénisége. *Keresztury Tibor* mellőzését. Mint, ahogyan azt is csak hiányként tudom érzékelni, hogy ugyane nemzedék máris markáns kritikusa –, mert *Körössi P. József* mellett ő is válogatója-szerkesztője ennek a kötetnek – *Takáts József* írásai, valamilyen

félreértelmezett etikusság nevében, kimaradtak az antológiából. Nélkülük mindenképpen csonka a kötetben nyilvánvalóan a reprezentativitás igényével fölmutatott szellemiség. Amelynek a posztmodernizmushoz – megítélésem szerint – nem sok köze van, legfeljebb annyi, hogy időben utána alakult ki. Így hát nem értek egyet a kötet szerkesztőivel, akik szerint „a posztmodern szónak ők” a *Fiatal írók könyve* szerzői „adnak először világos, vitathatatlan értelmet.” Nos, legfeljebb a poszt-posztmodernizmus kifejezésnek adnak, adhatnak tartalmat-jelentést – ennek kifejtése azonban már egy másik dolgozat feladata lehet.

